

УДК 94:323.281(477):347.965(477.86)
DOI: 10.24919/2312-2595.4/46.215315

Степан КОБУТА

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України і методики викладання історії факультету історії, політології і міжнародних відносин, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, Україна, індекс 76000 (step-ko@i.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9210-3319>

Бібліографічний опис статті: Кобута, С. (2020). Українські адвокати Станиславівщини – жертви комуністичного і нацистського репресивних режимів у 1939–1945 рр. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 4/46, 106–131. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.4/46.215315>.

**УКРАЇНСЬКІ АДВОКАТИ СТАНИСЛАВІВЩИНИ –
ЖЕРТВИ КОМУНІСТИЧНОГО І НАЦИСТСЬКОГО
РЕПРЕСИВНИХ РЕЖИМІВ У 1939–1945 рр.**

Анотація. *Мета* – на прикладі долі українських адвокатів Станиславівщини зіставити ставлення радянського та німецького каральних режимів до представників західноукраїнської інтелігенції, зокрема у роки Другої світової війни. **Методологія дослідження** визначена застосуванням принципів історизму, цивілізаційного підходу та об'єктивності. У ході дослідження використовувалися такі методи історичних досліджень, як конкретно-історичний, історико-порівняльний, системний, біографічний, загальнонаукові методи узагальнення, поведінковий, методи аналізу і синтезу та ін. **Наукова новизна** статті полягає в осмисленні політики терору, котру здійснювали два супротивні тоталітарні режими, прагнучи нав'язати свою владу українцям стосовно представників правничого стану, покликаних своїм фахом бути захисниками проти порушень закону. **Висновки.** Встановлення у вересні 1939 р. на західноукраїнських землях більшовицької влади супроводжува-

© Степан Кобута, 2020

лося початком репресій проти місцевої інтелігенції з метою утвердження комуністичної тоталітарної системи. Українські адвокати потрапили під кримінальні переслідування саме як носії ідеї правового захисту, котра у радянській судовій системі практично була вихолощена. Головна мета репресій щодо правників – зламати будь-яку спробу у правовий спосіб відстоювати громадянські і особисті права власні чи звинувачених, утвердження у суспільній свідомості правового нігілізму, нав'язування дискурсу абсолютного права держави на насильство. З'ясовано атмосферу та результати репресій каральних органів стосовно правників, подальшу їх долю. Встановлено шляхи уникнення частиною з них переслідувань з боку комуністичної та нацистської влади. З'ясовано, що із 80 адвокатів, які на початок осені 1939 р. працювали на Станиславівщині, чи тісно були пов'язані з нею, половина стали жертвами діяльності НКВС та гестапо. Через більшовицькі репресії 1939–1941 і 1944–1945 рр. пройшли понад 35 станиславівських правників, з них тільки п'ятеро вижили в радянських таборах. Від рук німецьких каральних органів загинули три особи, ще кількох було арештовано, але вони змогли уникнути смерті. Понад два десятки колишніх адвокатів зуміли уберегтися від комуністичних репресій, перебравшись на окуповані німцями землі Польського генерал-губернаторства. Частина з них у 1942–1944 рр. повернулися в Галичину і працювали за фахом або в громадських структурах. Після війни вони продовжили життя у західних країнах. Із 10 правників, котрі залишилися в Україні, тільки три були допущені до надання юридичних послуг у повоєнний час. Доля півтора десятка передвоєнних адвокатів області ще не встановлена.

Ключові слова: адвокати; гестапо; НКВС; особлива нарада; репресії; Станиславівщина; табори.

Stepan KOBUTA

PhD (History), Associate Professor, Department of History of Ukraine and Educational Methodology, Faculty of History, Politology and International Relations, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, 57 Shevchenko Str., Ivano-Frankivsk, Ukraine, postal code 76000 (step-ko@i.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9210-3319>

To cite this article: Kobuta, S. (2020). Ukrainski advokaty Stanyslavivshchyny – zhertyv komunistychnoho i natsystskoho represyynykh rezhymiv u 1939–1945 rr. [Ukrainian advocates in the Stanislaviv region as

victims of the communist and Nazi repressive regimes between 1939–1945]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 4/46, 106–131. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.4/46.215315> [in Ukrainian].*

UKRAINIAN ADVOCATES IN THE STANISLAVIV REGION AS VICTIMS OF THE COMMUNIST AND NAZI REPRESSIVE REGIMES BETWEEN 1939–1945

Summary. The purpose of the paper is to compare the fate of the representatives of the Western Ukrainian intellectual stratum under the communist and Nazi repressive regimes, in particular in the years of the World War II. The methodology of the research includes the principles of history, civilizational and objectivity approaches. The research uses the following methods of historical research and general research: concrete-historical, comparative-historical, systematic, biographic, generalization, analysis and synthesis etc. The scientific novelty of the article is in the deeper comprehension of the politics of terror, conducted by two conflicting totalitarian regimes, which tried to suppress Ukrainian intellectual stratum, especially in the legal field. Conclusions. The advent of the communist authorities on the Western Ukrainian territories in September 1939 was marked by repressions against local intellectual stratum which was part of their attempt to reinforce communist regime. Ukrainian lawyers came under criminal prosecution precisely as carriers of the idea of legal protection, which was practically emasculated in the Soviet judicial system. The main goal of such prosecutions against lawyers was to root out any attempt to defend civil and personal rights of citizens as well as lawyers themselves. The regime strove to reinforce legal nihilism and absolute power of the state over the society in a violent way. The article highlights the results of repressions against lawyers, the atmosphere of those repressions and the further fate of the detainees and defendants. The paper also describes the ways the lawyers resorted to in order to avoid persecution from the communist and Nazi sides. It is estimated that 80 advocates who either had been working in the Stanislaviv region at the beginning of autumn 1939 or had close connections to the region fell victims to either NKVD or Gestapo. Thirty-five of the Stanislaviv lawyers failed to flee from the communist repression system in 1939–1941 and 1944–1945 and only five of them survived in the Soviet

camps. German repressive organs were responsible for the death of other three personalities, several more lawyers were arrested by Gestapo but they managed to survive. Over two dozens of the former advocates managed to avoid communist repressions, as they successfully moved on the territory of the General Government (General Governorate for the Occupied Polish Region). A part of them came back to the Galychyna region in between 1942–1944 and they worked in public institutions or even pursued their careers. After the war they lived as emigrants in the number of Western countries. Out of the ten lawyers, who had stayed in Ukraine, only three lawyers were allowed to practice their profession in the post-war period. It is still impossible to trace the fate of over a dozen of advocates who used to work in the Stanislaviv region before the war.

Key words: *advocates; Gestapo; NKVD; special meeting; repressions; Stanislaviv region; camps.*

Постановка проблеми. Початок Другої світової війни приніс на західноукраїнські землі тяжкі випробування. Українська частина галицьких земель опинилася під владою радянської сторони, котра одразу розпочала встановлення комуністичних порядків. Процес «радянізації» проводився під контролем створених партійних комітетів, військових комісарів, органів Народного комісаріату внутрішніх справ (НКВС), партійно-радянських спеціалістів. Особлива роль відводилася каральним органам, з боку яких система контролю над суспільством і насильство стали надійними механізмами комуністичної влади у справі упокорення та інтеграції галицьких земель. У числі першочергових «об'єктів» репресій опинилася українська інтелігенція як небезпечний для радянської дійсності лідер суспільних настроїв західноукраїнського населення. Зміна режиму внаслідок військових дій 1941 р. призвела до встановлення нацистського «нового» порядку. І хоч відвертих гонінь на українських правників суттєво поменшало, вони все одно залишалися у полі зору репресивного органу нацистів – гестапо. У центрі авторської уваги доля українських адвокатів Станиславівщини, котрі у міжвоєнні роки були правозахисниками українців у судових процесах польської держави, активними громадськими діячами, організаторами національного життя на місцях, а за радянських і німецьких режимів стали «лишніми» людьми, котрі не відповідали стратегії політики окупантів.

Географічна локація дослідження – Станиславівщина (нині Івано-Франківщина, Прикарпаття). У грудні 1939 р. був запроваджений новий адміністративно-територіальний устрій, яким відмінялася колишня система воєводств і повітів. У межах колишнього Станиславівського воєводства була утворена Станиславська область, поділена спочатку на 10 повітів, а з січня 1940 р. їх перейменовували на райони (Клапчук, 2012, с. 10). Місто Станиславів теж змінило назву на Станіслав.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасна вітчизняна історіографія стосовно політики двох держав у Галичині у роки Другої світової війни достатньо ґрунтовна і численна. Водночас спеціальних праць, присвячених долі представників конкретної соціально-професійної групи (у нашому випадку адвокатів) на території окремої адміністративно-територіальної одиниці (Станіславської області УРСР) практично немає. Згадки про репресованих правників трапляються у публікаціях І. Андрухів, П. Арсенича, В. Вятровича, В. Гловацького, В. Гука, А. Кентія та ін., в колективних та узагальнювальних працях. Окремі аспекти комуністичних репресій щодо українських адвокатів Станиславщини у 1939–1941 рр. досліджував і автор. У пропонованій статті розширено хронологічні межі дослідження до 1945 р., конкретизовано становище правників у німецький окупаційний та другий радянський періоди. Джерельну основу статті склали опубліковані за кордоном спогади очевидців та учасників подій, розсекречені кримінальні справи українських правників, що містяться у фондах Державного архіву Івано-Франківської області (ДАІФО) та Архіву Управління Служби безпеки України в Івано-Франківській області (Архів УСБУ ІФО).

Відомо, що у своїй суті репресії за тоталітарних режимів були покликані карати не тільки відвертих противників, але й сіяти страх, приниження і послух у потенційних (уявних) жертв. Масовість і масштаби терору паралізували волю до спротиву у людей, змушували їх беззастережно сприймати нову владу і коритися їй. «Нейтралізація» у подібний спосіб відомих громадських діячів, якими були значна частина адвокатів, не тільки позбавляла населення авторитетних правозахисників, але й руйнувала сам правозахист.

Упродовж першого місяця радянської присутності в Галичині (кінець вересня-жовтень 1939 р.) були заарештовані і згодом репресовані чи знищені понад 250 чільних представників української інтелігенції. В ув'язнення потрапили авторитетні українські адвокати С. Біляк, М. Заяць, Р. Домбчевський, К. Левицький, Д. Левицький, Л. Озаркевич, Ю. Олесницький, В. Старосольський і багато ін. За пізнішими підрахунками вцілілих українських правників, котрі опинилися в еміграції, упродовж першого періоду існування радянського режиму (1939–1941) у галицьких областях були затримані, арештовані і ув'язнені 78 українських адвокатів і адвокатських здобувачів (Рудницька, 1958, с. 472–476). Цей список далеко не повний, оскільки автору у процесі дослідження вдалося виявити ще з десятків прізвищ адвокатів, котрі стали жертвами НКВС у зазначений час.

На Станиславщині наприкінці 1930-х рр. адвокатською практикою (як адвокати чи апліканти – адвокатські кандидати) за авторськими підрахунками займалися понад 80 українців. З приходом радянської влади багато з них одразу опинилися у полі зору каральних органів. Швидкість арештів конкретних осіб пояснювалася захопленням оперативними групами НКВС документів та архівів місцевої польської поліції і жандармерії, що містили інформацію і про активних учасників українського громадсько-політичного життя (Даниленко & Кокін, 2009, с. 211). Арештовували саме відомих адвокатів, які, крім професійної, активно займалися політичною і громадською діяльністю. Причому затримання частини правників проходили у перший тиждень після захоплення міст, коли ще не було завершено формування територіальних відділів, а архіви не вивчені. Тобто, ці групи мали заздалегідь укладені списки майбутніх жертв, ув'язнювали їх, а пізніше підводили під свої дії юридичну основу. Як свідчать матеріали кількох кримінальних справ, перші допити арештованих проводилися не одразу, а через кілька днів після затримання. Нерідко заднім числом військові прокурори оформляли постанови на арешт.

Так, станиславівський адвокат Юліан Олесницький був затриманий 23 вересня 1939 р., постановою про арешт виписана слідчим 9 жовтня 1939 р., перший допит проведений 30 вересня 1939 р. (ДАІФО, ф. Р-2157, оп. 2, спр. 4712-П, арк. 1, 2.8). Втім, у

справі є довідка від 4 травня 1940 р. про те, що Ю. Олесницький був затриманий і відправлений у в'язницю військовим Червоної армії, ордер на арешт тоді не виписувався і він в кримінальній справі відсутній (ДАІФО, ф. Р-2157, оп. 2, спр. 4712-П, арк. 1а). Подібні невідповідності прослідковуються і в інших опрацьованих кримінальних справах.

Що ж стосується адвоката Ю. Олесницького, то він обвинувачувався в належності до УНДО (Українського національно-демократичного об'єднання), веденні антирадянської і націоналістичної роботи. Слідчі відверто ігнорували пояснення Ю. Олесницького, що керівником повітового комітету УНДО він був у 1920-х рр., а з 1933 р. припинив свою партійно-політичну діяльність. Йому ставили на карб також роботу у місцевій філії «Просвіта», котру органи слідства відносили до антирадянських націоналістичних організацій. Звістка про арешт відомого правника і громадського діяча спричинила серед містян та мешканців повіту збір підписів за його звільнення. Всього підписалися більше тисячі осіб, але «визволителі» ігнорували громадську думку. Після кількох тижнів слідства у Станиславівській в'язниці Ю. Олесницький був відправлений до Москви, де утримувався у Лефортовській в'язниці. Там же перебували низка арештованих націонал-демократів, у тому числі патріарх української галицької політики Кость Левицький. Саме у справі останнього слідчі намагалися долучити свідчення Ю. Олесницького. Очевидно, здобувши необхідні для слідства дані, його перевезли до Києва і 25 жовтня 1940 р. постановою Особливої наради при НКВС СРСР він був засуджений на 8 років таборів. Помер при відбуванні покарання у таборі біля с. Сама Свердловської області в Росії (ДАІФО, ф. Р-2157, оп. 2, спр. 4712-П, арк. 3–15, 60–77; С. Кобута & Л. Кобута, 2019, с. 278–280).

По справі Ю. Олесницького проходили арештований у жовтні 1939 р. його колишній адвокатський помічник (конціпієнт) Ярослав Ясеницький та інший відомий станиславівський адвокат Микола Бих. Про Я. Ясеницького точних відомостей немає, він був вивезений на схід для відбуття покарання.

Натомість, справу М. Биха, зважаючи, мабуть, на його політичне минуле, виділили в окреме кримінальне провадження. М. Бих теж належав до УНДО, входив до складу центрального

комітету партії, був послом до польського сейму. На відміну від Ю. Олесницького, його справу вели місцеві слідчі, і вирок правнику виносив Станіславський обласний суд. У лютому 1940 р. «за антирадянську діяльність» його засудили на 7 років позбавлення волі із конфіскацією майна. М. Бих помер в ув'язненні 22 серпня 1944 р. у таборі біля м. Ухта на півночі Росії, місце поховання – невідоме (Кравців, 1975, с. 638; Вардзарук, 2001, с. 338).

Серед репресованих правників Станіславова був молодий адвокатський аплікант (здобувач) Осип Крушельницький, арештований 21 жовтня 1939 р. із звинуваченням у контрреволюційній діяльності. На відміну від названих вище діячів, котрі належали до націонал-демократичного табору, він мав ліві політичні погляди, був одним із трьох братів родини Крушельницьких (усі були правниками), відомих у місті прихильників тогочасної джазової та хорової музики. Популярність молодого адвоката серед робітників міста спричинила збір листів з підписами на підтримку адвоката, де відзначалась його участь у захисті прав трудящих у період польського панування. Але Станіславський обласний суд 28 лютого 1940 р. виніс О. Крушельницькому найсуворіший вирок – смертну кару через розстріл. Засуджений подав касаційну скаргу до Верховного суду УРСР, рішення обласного суду було пом'якшене, О. Крушельницького засудили на 10 років виправних таборів із конфіскацією його майна та п'ять років поразки у правах після звільнення (Архів УСБУ ІФО, спр. 15327, арк. 50–71). До самого звільнення тридцятирічний засуджений так і не дожив.

Арешти правників відбувалися у багатьох повітових містах Станіславщини. У м. Городенка арештували адвоката Романа Комаринського (був головою повітового комітету УНДО, членом «Просвіти» та інших українських товариств) (Арсенич, 2006, с. 18). У його справі затримали також колегу Остапа Кульчицького-Дашинича (зятя відомого городенківського правника і громадського діяча Теофіла Окуневського), теж члена УНДО, секретаря повітової організації, мецената українських товариств. Їх звинувачували в антирадянській діяльності, яку заарештовані ніби то вели у 1930-х рр., через певний час із району відправили у в'язницю до Станіслава. Там Станіславський обласний суд 20 квітня 1940 р. засудив Р. Комаринського на п'ять років ув'язнення і три роки обмеження в правах (Архів УСБУ ІФО, спр. 12313П, арк. 136).

Покарання відбував на півночі Росії в Архангельській області, де помер у 1941 р. Під час слідства над батьком працівники НКВС арештували старшого сина Комаринського, на той час учня гімназії, який після затримання пропав без вісти. Сучасники припустили, що його замордували без суду і слідства і таємно поховали, щоб не залишити ніяких слідів. Окрім адвоката, репресували дружину із дочкою, виславши їх до Семипалатинська (Казахстан). Дружина померла в засланні, а донька після відбуття терміну покарання повернулась до Городенки (Марунчак, 1978, с. 614).

Адвокату О. Кульчицькому-Дашиничу цей же суд виніс вирок: три роки таборів і три роки обмеження прав (Архів УСБУ ІФО, спр. 12313П, арк. 136). Він був висланий до табору у Казахстан, де невдовзі помер у Семипалатинську. Навесні 1940 р. до Казахстану вивезли його трьох дітей як членів родини засуджених. Усе майно родини адвоката – три капітальні кам'яниці, сільськогосподарське підприємство, – було конфісковане (Марунчак, 1978, с. 693).

У листопаді 1939 р. у Городенці арештували адвокатів Василя Кассіяна та Василя Яшана. Їх утримували у в'язниці кілька місяців, після чого несподівано відпустили. Звільнений В. Кассіян разом з родиною миттєво виїхав з Городенки, завдяки своїм старим зв'язкам у Львові зумів перебратися через радянсько-німецький кордон на окуповану німцями польську землю (Марунчак, 1978, с. 597–598).

Дещо інакше склалася доля В. Яшана. З приходом більшовиків він припинив правничу діяльність, перейшов у кооперацію. Три місяці провів під арештом, після чого йому дозволили працювати адвокатом у цивільних справах по Городенці при створенні наприкінці 1939 р. обласній колегії адвокатів. Однак НКВС постійно відслідковувало його поведінку (Яшан, 1989, с. 270).

Із городенківських правозахисників уникнути радянського арешту вдалося Теодору Матейку. Він одразу з родиною виїхав за межі радянської окупаційної зони, кілька років жив у Європі, а у 1949 р. перебрался до Канади (Марунчак, 1978, с. 653).

У сусідньому Снятині 23 вересня 1939 р. був ув'язнений повітовий адвокат, колишній депутат польського сейму від УНДО Григорій Ганкевич. Він утримувався в Станіславській в'язниці, 7 лютого 1940 р. Станіславським обласним судом його засуджено

на 10 років позбавлення волі та п'ять років поразки у правах. Про подальшу його долю інформація суперечлива. Укладачі збірника «Реабілітовані історією» вказували на смерть правника під час відбування покарання (Вардзарук, 2001, с. 530). Натомість у схожому виданні по Тернопільській області подано інформацію про звільнення Г. Ганкевича влітку 1941 р., його виїзд до Словаччини, пізніше до Австрії (Бажан, 2008, с. 549).

Практично одночасно з арештами в Городенці були заарештовані низка відомих адвокатів у Коломиї. 23 вересня 1939 р. до лабет НКВС потрапив Іван Новодворський, 25 вересня були затримані адвокати Антон Кузьмич та Іван Могильницький (Арсенич, 2006, с. 21–22). Усі вони сповідували ліві ідеї, входили до складу Української соціалістичної радикальної партії (УСРП), очолювали повітову організацію партії. У часи польської держави вони часто виступали оборонцями членів лівих і комуністичних організацій, самі пропагували соціалістичні постулати. З приходом більшовиків І. Могильницький на кілька днів був обраний головою робітничого комітету Городенківщини, радо вітав «визволителів». Однак стосовно правників були висунуті стандартні звинувачення в антирадянській і націоналістичній діяльності, як наслідок, – достатньо суворі вироки. І. Новодворський 25 березня 1940 р. був засуджений Станіславським обласним судом до шести років таборів і трьох років заслання (Архів УСБУ ІФО, спр. 8475П, арк. 42). Покарання відбував у таборі м. Ухта, де й помер.

Слідство у справі А. Кузьмича та І. Могильницького велося довше, їхня справа була скерована до Житомирського управління НКВС. 29 березня 1941 р. Особлива нарада при НКВС УРСР винесла міру покарання – по вісім років виправно-трудових таборів. А. Кузьмич був відправлений в Іркутську область, де загинув у 1944 р. (ДАІФО, ф. Р-2157, оп. 2, спр. 4691П, арк. 6–12, 130–138). Натомість І. Могильницький відбував термін у таборах Печори на півночі Росії. Після звільнення у 1946 р. він єдиний із усіх ув'язнених перед війною правників повернувся додому (Андрухів & Арсенич, 1996, с. 49).

21 жовтня 1939 р. в м. Богородчани оперативно-чекістська група арештувала місцевого адвоката О. Когута. Його як колишнього голову повітового комітету УСРП звинуватили в антира-

дянській пропаганді, яку він ніби то вів упродовж 1930-х рр., за публічні виступи проти радянської політики в УРСР, за відторгнення радянської України від СРСР. У березні 1940 р. він був засуджений Станіславським обласним судом до чотирьох років таборів. Подав касаційну скаргу і рішенням Верховного суду СРСР від 4 квітня 1940 р. за браком доказів мав бути звільнений з місць ув'язнення. Однак репресивна система не хотіла визнавати помилок. 24 травня 1940 р. О. Когуту були висунуті нові обвинувачення, слідство велося ще рік. У травні 1941 р. рішенням Особливої наради при НКВС УРСР його засудили до восьми років виправно-трудових таборів, де він загинув (ДАІФО, ф. Р-2157, оп. 2, спр. 4715П, арк. 21–28). Арештували також адвокатів із містечка Солотвин, братів Омеляна і Михайла Гординських, навесні 1940 р. їх вивезли вглиб СРСР і їхня подальша доля невідома (Рудницька, 1958, с. 474).

Не оминули арешти адвокатів у гірських гуцульських повітах. Восени 1939 р. у Надвірній потрапили за ґрати відомі місцеві правники і громадсько-політичні діячі Микола Николайчук та Валеріан Банах. Колишній січовий стрілець М. Николайчук вів активну громадську роботу, був керівником повітового УНДО, звинувачувався в антирадянській діяльності і невдовзі відправлений на Північ СРСР (Полатайчук, 1999, с. 258). Його колега В. Банах входив до керівництва місцевої «Просвіти», очолював повітове спортивне товариство «Луг». Арештований у листопаді 1939 р., утримувався у Коломийській в'язниці. У лютому 1940 р. обласний суд виніс В. Банаху вирок: за контрреволюційну діяльність – шість років ув'язнення і два роки поразки у правах. Засуджений подав касаційну скаргу, яку судова колегія Верховного суду УРСР у квітні 1940 р. прийняла і відправила справу на слухання новому складу суддів. У червні 1940 р. суд фактично підтвердив раніше призначену міру покарання – шість років виправних таборів без конфіскації майна (Архів УСБУ ІФО, спр. 806П, арк. 50–58, 74–79). Засудженого у вересні 1940 р. вивезли до м. Старобільськ, після чого його сліди загубилися.

У м. Косів взимку 1940 р. заарештували колишнього адвоката Михайла Боднара. Як правник, часто захищав членів лівих політичних організацій, тож розраховував на розуміння своєї позиції новою комуністичною владою. Замість адвокатури змушений

був перейти в систему освіти, працював учителем, інспектором районного відділу освіти. Наочно побачивши реальний стан та методи соціалістичної «законності», мав необережність написати критичного листа стосовно практики радянського конституційного законодавства в Галичині на адресу Й. Сталіна. За це поплатився свободою, був ув'язнений і загинув у неволі (Пелипейко, 2004, с. 55, 356).

Практично у кожному повітовому місті каральні органи переслідували правників. У м. Калуш під арешт потрапили адвокати Іван Сохацький та Іван Аронець. І. Сохацький належав до категорії авторитетних «організаторів повіту», за свою громадську діяльність був засуджений судом на п'ять років і відправлений у табір в Якутії, де помер. Арештували також 17-літню доньку адвоката Надію, яку замордували без суду у Станіславській в'язниці (Кобзан). Адвокат І. Аронець опинився за ґратами 1 жовтня 1939 р. Йому висунули стандартні для слідства звинувачення в антирадянській діяльності. У квітні 1940 р. обласний суд виніс вирок шість років ув'язнення і три роки обмеження прав (Архів УСБУ ІФО, спр. 5726П, арк. 43–57). Додому сорокарічний правник теж не повернувся.

Практично усі арештовані адвокати обвинувачувалися за 54-ою статтею Карного кодексу УРСР, їм інкримінувалися антирадянська діяльність і пропаганда, дії, спрямовані на підрив радянського ладу і влади. Як свідчать нині розсекречені кримінальні справи українських адвокатів, їм ставилися на карб дії, пов'язані з активною участю у політичному й громадському житті Галичини у 1930-х рр., перебуванні у керівництві центральних та повітових комітетів українських політичних партій, відстоюванням ними національно-культурних прав українців у Польській державі. Тобто їх як громадян іншої держави притягували до відповідальності за дії і вчинки, або ж висловлені думки, котрі не мали прямого, а часто й опосередкованого стосунку до СРСР. Свідками часто виступали ідейні опоненти з числа прихильників та членів лівих, комуністичних організацій (Сельроб, Комуністичної партії Західної України). Частина звинувачень ґрунтувалася на «свідченнях» осіб, котрі самі перебували під арештом, тож подавали слідчим такі потрібні їм «докази» проти заарештованих правників.

Упадає в очі низький освітній і правовий рівень працівників НКВС, характер їхніх запитань та погроз, намагання штучно накинути підозрюваним ідеологічні штампи «націоналіста», «буржуя», «імперіалістичного прихвосня». Правники із вищою освітою, докторськими ступенями допитувалися малограмотними лейтенантами і старшими сержантами НКВС, чийі знання у юриспруденції обмежувалися стандартними штампами відомчих циркулярів. Тривале утримання під вартою, як і застосування методів фізичного впливу до арештованих, обумовлювали «визнання» часткової провини за помилковість своїх політичних переконань, хоч більшість з ув'язнених заперечували будь-яку антирадянську діяльність. Траплялися випадки, коли прокурори чи суди повертали на дослідження висновки звинувачення через відсутність чи численні невідповідності у доказовій базі, низьку юридичну обґрунтованість висловлених інвектив.

Процес винесення вироків і покарань здійснювався у судовому порядку, або ж через рішення Особливої наради при НКВС СРСР. Про запроваджену судову систему радянського взірця залишилися спогади очевидців, пізніше оприлюднені у діаспорних виданнях. Зокрема, один із сучасників так описував судовий процес по-більшовицьки: «В 1940 р. всі без винятку судді в Західній Україні (як народні, так обласні) були імпортовані зі східних областей, тому що місцеві люди надто були ще перейняті «капіталістичним способом думання», щоб могли правильно стосувати «соціалістичні» закони. Не помагало місцевим і те, що серед галицьких громадян була велика кількість юристів. Юридична освіта зовсім не була передумовою призначення на становище судді. Большевицький судоустрій не знає професійного судді з закінченою юридичною освітою та відповідною практикою. Суддею міг стати кожний 18-річний громадянин, непозбавлений судом виборчих прав, без уваги на освіту. Важливим було лише те, щоб відзначався «большевицькою чуйністю» та мав відповідний «нюх» при зустрічі з ворогами народу. Цим пояснюється, що в 1940 р. прислали нам як суддів деяких страшних типів – людей неінтелігентних, неуків, з найгіршими інстинктами. Майже кожний з них хвалився, що був замолоду пастухом, тому й не диво, що написати добре вирок мало хто з них умів» (Рудницька, 1958, с. 363–364).

Абсолютна більшість судових ухвал виносилася проти інтересів звинувачених, хоч траплялися факти перегляду Верховним судом рішень обласних судів із передачею справи на дослідження. У таких випадках повторний розгляд справи уже проходив через розгляд Особливою нарадою при НКВС. Терміни винесених вироків судами були від трьох до шести років, Особлива нарада встановлювала міру покарання шість або вісім років виправно-трудових таборів.

Типовий приклад подібного «правосуддя» – справа адвоката Івана Луціва із міста Долина, арештованого 24 грудня 1939 р. Його звинуватили у націоналістичній діяльності, приналежності до Організації українських націоналістів. І хоч сам звинувачений всіляко заперечував свої взаємини з ОУН (він був членом УНДО та «Просвіти»), терміни слідства постійно продовжували. Оскільки І. Луців не визнавав висунутих йому звинувачень, його справа була передана до Житомирського управління НКВС. Особливою нарадою при НКВС СРСР 1 березня 1941 р. його засудили на вісім років таборів, де він загинув (ДАІФО, ф. Р-2157, оп. 2, спр. 4616П, арк. 27–35).

Не всі арештовані доживали до суду. Уродженець Рогатинщини Михайло Юрків, адвокат з містечка Журавно (нині Львівської області), був затриманий 27 навесні 1939 р., ув'язнений у Стрийській тюрмі, піддавався тортурам і загинув там навесні 1940 р. за нез'ясованих обставин. Окрім самого адвоката, репресували і членів його сім'ї. Спочатку їх виселили із помешкання, а навесні 1940 р. відправили на спецпоселення у Казахстан (Коханевич, 2017).

На фоні такого правового нігілізму самотнім випадком звільнення звинуваченого радянським судом можна вважати справу адвоката з містечка Рожнятів (Рожнітів) Романа Курбаса (рідного дядька відомого українського театралеса Леся Курбаса). Його арештували у жовтні 1939 р. у м. Долина, пів року він провів у в'язниці за стандартними звинуваченнями. Однак 17 червня 1940 р. своєю постановою Станіславський обласний суд закрити справу проти нього, вказавши, що показання свідків проти адвоката не підтвердилися, а самі свідки відмовилися від своїх слів (Архів УСБУ ІФО, спр. 539П, арк. 34–40). Таке «торжество

справедливості» було доволі умовним, сучасники припускали, що у таких випадках інколи спрацьовувала матеріальна зацікавленість слідчих і прокурорів.

Арешти проводилися і в невеличких містечках. Навесні 1941 р. у Бурштині були заарештовані колишні адвокатські кандидати, керівники районного проводу ОУН Андрій Чолій і Михайло Федунків. Їх допитували у Станіславській в'язниці, стратили 19 червня, напередодні початку війни, таємно поховали в урочищі Дем'янів Лаз під Станіславом (Федунків, 2006, с. 269, 323–324). У Надвірній були арештовані адвокатські апліканти Володимир Мисак і Микола Гринішак, студенти права Степан і Юрій Дунці (Кравців, 1975, с. 821).

Репресували також уродженців Станіславщини, що працювали поза межами області. Серед них були Василь Банд у Монастирській, Володимир Гринів у Бучачі, Роман Домбчевський у Миколаєві. Не гребувало НКВС навіть звинуваченнями проти літніх людей, котрі уже відійшли від професійної та громадської діяльності. У Косові був арештований і висланий на заслання 80-літній Данило Кулик, із Городка на Львівщині депортували в Сибір такого ж віку уродженця Снятинщини, колишнього адвоката Лонгіна Озаркевича. Практично у всіх засуджених конфіскували майно і житло, часто жертвами каральних органів ставали і члени їхніх сімей.

За такого підходу сподіватися на справедливість радянського суду було наївно. У цій системі не було місця й фаховим адвокатам, котрі при захисті прав свого клієнта опиралися на положення законів, а не на політичну доцільність. Адвокатський захист як інститут судової системи практично був нівельований, знань та вмінь місцевих адвокатів радянська влада не потребувала. Тож значна частина тих, хто не потрапив під репресії у перші тижні арештів 1939 р., намагалися або ж втекти в німецьку зону окупації, або переходили в іншу сферу діяльності.

За нашими підрахунками, на Захід у різний спосіб вдалося перебратися майже трьом десяткам станіславівських адвокатів. Простіше це було зробити тим, хто мав німецьке походження, був одружений на вихідцях із німецьких родин. Вони отримували статус фольскдойчів (осіб німецького походження), спеціальні комісії німецьких представників допомагали їм офіційно пере-

їхати до Німеччини чи на окуповану територію польської держави. Німецька сторона надавала таку можливість і частині колишніх українських офіцерів німецької та австрійської армій часів Першої світової війни, тож група адвокатів скористалися цією можливістю. У такий спосіб виїхали Лев Рубінгер, Іван Турянський, Ярослав Шипайло з Коломиї, Петро Зволинський і Остап Площанський з Болехова, Теодор Белей, Осип Бойчук, Іван Волянський, Володимир і Теодор Гаєцькі, Григорій Онуферко, Андрій Перегінець із Станіслава, Володимир Мурович із Заболотова, Степан Грубський з Рожнятова та ін.

Але і ці підстави не були гарантією вдалого виїзду. Наприклад, через кілька днів після приходу більшовиків до міста Долина був заарештований місцевий український адвокат Олекса Дереш, відомий громадсько-політичний діяч. Його утримували у в'язниці в Стрию, і спроби внести німецькою комісією його кандидатуру у списки до виїзду до Німеччини (дружина адвоката мала німецьке походження) призвели до конфлікту із радянськими органами. Більшовики запевняли німецьких офіцерів, що не знають про місце перебування О. Дереша. І тільки через погрозу німців поскаржитися у Берлін місцеві службовці дозволили «знайти» адвоката у місці утримування. На початку січня 1940 р. О. Дереш був звільнений і невдовзі із родиною виїхав до Німеччини (Пеленська & Бабяк, 1993, 259–260).

Майже одночасно з Дерешами до Німеччини вдалося перебратися родині відомої української письменниці Катерини Гриневич (Катрі Гриневичівни). Її молодший син Ярослав Гриневич працював у Надвірній адвокатом. З приходом більшовиків його правнича діяльність була припинена, сам він, побоюючись арешту, влаштувався працівником місцевого лісництва у гірському селі Зелена. На початку січня 1940 р. матір К. Гриневич зуміла переконати сина у нагальній потребі термінового виїзду до Німеччини. Через кілька днів до них у Львові приєднався старший син Володимир Гриневич (колишній суддя у Городенці, адвокат у Чорткові) і, долаючи загрозу арешту, Гриневичі зуміли втекти до Німеччини (Гриневич, 1968). Величезні труднощі виїзду з-під радянської зони окупації, загрози від комуністичної дійсності і розгулу бандитизму, котрі доводилося пережити вимушених ре-

патріантам, яскраво описані також у спогадах уродженця Коломийщини, львівського судді Адольфа Слижа (Слиж, 2014, с. 63–68).

Пройшов через подібну ризиковану пригоду і коломийський адвокат, колишній депутат польського сейму, Іван Заваликут. Після приходу більшовицьких військ до Коломиї його залучили до підготовки виборів до Народних зборів Західної України. Одразу після виборів, остереігаючись арешту, адвокат виїхав до Станіслава, далі до Львова, звідти зумів перебратися через радянсько-німецький кордон до м. Замостя (Польща), де влаштувався адвокатом (Мельничук, 2004, с. 591). Опинився у Кракові на початку жовтня 1939 р. і адвокат з Рогатина Степан Кузик (теж колишній посол), який був одним із чільних керівників кооперативного Українбанку (Любович, 1989, с. 577–578). Більшість тих адвокатів, котрі зуміли втекти від радянського режиму, мали можливість працювати правниками або ж в українських допомоганих організаціях, утримували власні родини, вели громадсько-культурну роботу.

Ті правники, хто залишився на підконтрольних більшовикам територіях, змушені були змінювати характер діяльності, виживати в умовах дефіциту товарів і продуктів, постійного страху арешту чи депортації. Відомий у Станіславі адвокат Михайло Литвиневич з родиною були вигнані зі свого будинку, постійно потерпали від погроз арешту (Андрухів & Арсенич, 1996, с. 45–46). Не маючи змоги займатися юридичною професією, освічені правники намагалися реалізувати себе і свої знання у шкільній сфері. Так, успішний адвокат Олекса Косак влаштувався учителем російської мови в одну зі шкіл Коломиї (Волошинський, 2017, с. 24). У Косові вимушено перейшли до шкільництва місцеві адвокати Іван Библюк та Остап Копцюх. Маючи ґрунтовні знання із хімії та біології (у юності навчався на медичному факультеті), І. Библюк влаштувався учителем хімії, був призначений директором Косівської десятирічної школи для дорослих, завідувачем-педагогом місцевого дитячого будинку. О. Копцюх перебивався випадковими шкільними заробітками, постійно очікуючи арешту (Пелипейко, 2004, с. 52–53). Натомість, адвокат Петро Рондяк, який тридцять років займався культурницькою справою, у жовтні 1939 р. виїхав до м. Турка на Львівщині, рятуючись тут від ймовірного арешту за громадську роботу (Пелипейко, 2004, с. 351).

Подібна доля й інших відомих українських правників. Так, визначний адвокат і громадсько-політичний діяч Галичини Іван Макух із Товмача (нині Тлумач) у 70-літньому віці переховувався від комуністичних опричників на виноробному господарстві свого зятя й доньки на Тернопільщині, видаючи себе за простого садівника. Не зумівши ввійти колишнього міністра ЗУНР, службовці НКВС арештували і вислали в ув'язнення його літню дружину (Макух, 2001, с. 508–510). Знаючи про трагічну долю свого брата Р. Комаринського, півтора року жив під чужим іменем у знайомих людей снятинський адвокат Теодозій Комаринський (Полатайчук, 1999, с. 174). Потерпав від постійної загрози арешту і відомий організатор українського січового руху в Галичині, колишній адвокат у Коломиї і Яблунові Кирило Трильовський. Він дивом уцілів в умовах комуністичних репресій і помер власною смертю у листопаді 1941 р.

Залишилися формально в адвокатському стані менше десятка колишніх правозахисників. У Станіславі це були Степан Шлапак, Осип Левицький і Олександр Марітчак. У Городенці згадуваний вище В. Яшан. У Коломиї продовжив працю адвокат Роман Ставничий, відомий громадсько-культурною діяльністю. Вочевидь, цьому посприяв суспільний авторитет діяча, який у 1930-х рр. був незмінним диригентом хору «Коломийський Боян», створив і очолював український музичний оркестр, був засновником і головою музичного товариства ім. М. Лисенка. Свою правничу діяльність у коломийському суді Р. Ставничий вів за радянської і німецької влади, водночас у 1941–1942 рр. став секретарем української окружної управи в Коломиї. У 1944 р. виїхав до Німеччини, звідти до США (Андрухів & Арсенич, 1996, с. 60–61).

Отже, прихід більшовицької влади на західноукраїнські землі у вересні 1939 р. супроводжувався розгортанням репресій проти місцевого населення з метою утвердження на окупованих територіях комуністичного тоталітарного режиму. Українські адвокати потрапили під кримінальні переслідування саме як носії ідеї правового захисту, котра у радянській судовій системі практично була вихолощена. Майже 30 станіславівських правників стали жертвами терору НКВС, з них тільки І. Могильницький і (можливо) Г. Ганкевич уникнули смерті.

Початок німецько-радянської війни привів до втечі радянської та встановлення німецької влади. У перші тижні війни вцілілі правники намагалися організувати українську місцеву владу. Так, В. Яшан очолив повітову управу місцевого українського врядування у Городенці, через тиждень був залучений до обласної управи, у якій працював протягом трьох років. Його колега М. Литвинович у липні 1941 р. взяв на себе місію фіксації численних злочинів НКВС у Станіславській в'язниці, завдяки чому були зібрані документальні підтвердження жорстокого більшовицького терору 1939–1941 рр. Під час німецької влади правник посів посаду судді Станіславівського суду у цивільних справах (Андрухів & Арсенич, 1996, с. 46). Косівчанина О. Копцюха у перші дні війни громада міста обрала тимчасовим головою міської управи, він навіть встиг zorganizувати із дезертирів Червоної армії військовий загін для самооборони міста від злочинних елементів. У час німецької окупації став суддею місцевого суду, у 1944 р. виїхав на Захід (Пелипейко, 2004, с. 53).

Міським посадником (головою) містечка Делятин у серпні 1941 р. обрали місцевого адвоката Остапа Навроцького. Він виконував ці обов'язки упродовж двох місяців, згодом надавав правову допомогу громадянам, намагаючись балансувати між потребами співвітчизників і політикою нацистів. Подібна доля і коломийського правника Л. Рубінгера. Спочатку німецької окупації він повернувся в Галичину, працював певний час окружним прокурором у Чорткові, на початку 1943 р. переїхав до Коломиї. Тут став міським посадником, намагався забезпечити містян від терору гестапо. Винищення нацистами місцевих євреїв спонукало його до відставки і виїзду до Німеччини (Романенчук, 1988, с. 881).

Незважаючи на відвертий колоніальний характер окупаційного режиму, німці все ж допускали функціонування судової системи. Це сприяло поверненню частини адвокатів до рідного краю. До Станіслава повернулися адвокати О. Бойчук, І. Волянський, Г. Онуферко, в Долину – Я. Гриневич, О. Дереш, у Рожнятів – С. Грубський та Р. Курбас, до Болехова – П. Зволинський і О. Площанський, у Городенку – В. Кассіян і Т. Комаринський та ін. Відновили у Коломиї адвокатську роботу Р. Ставничий та О. Коссак. Частина з них змінили спеціалізацію: В. Кассіян вів

нотаріальну канцелярію, М. Литвинович і Т. Гаєцький працювали суддями, Р. Морозевич займався кооперативними справами.

Оскільки кримінальні покарання окупаційна влада здійснювала без юридичних процедур, тож переважно адвокати займалися цивільними справами. Їх громадська робота була зведена до мінімуму, а у своїй поведінці вони змушені були демонструвати лояльність до режиму. Незважаючи на обережність, деякі правники потрапили у лабет гестапо. Взимку 1942 р. коломийський адвокат О. Коссак безпідставно був звинувачений у зв'язках із підпільниками ОУН, арештований і майже рік утримувався у в'язницях Коломиї і Чорткова. Його звільнення домагалися керівники Українського центрального комітету В. Кубійович та К. Паньківський, але 27 листопада 1942 р. він разом із півсотнею заручників був розстріляний під с. Ягільниця біля Чорткова (Волошинський, 2017, с. 25–27). У Долині у 1943 р. під арешт потрапив Я. Гриневич, кілька тижнів провів у застінках гестапо. Йому вдалося звільнитися і, щоб не випробувати долю, він вдруге виїхав вглиб Німеччини (Гриневич, 1968). У січні 1944 р. арештували городенківця Р. Морозевича, який займався кооперацією. Як колишній правник, він приїхав до Галича, щоб спробувати звільнити з-під арешту свого брата, але й сам втратив свободу (Яшан, 1988, с. 256). Подальша його доля невідома. У грудні 1942 р. пропав безвісти, як припускають, був арештований і закатований гестапівцями, член похідної групи ОУН мельниківців у Дніпропетровську адвокат Ярослав Самотовка.

Та все ж більшість правників, котрі працювали в умовах німецького режиму, уникали переслідувань. Напередодні наступу Червоної армії 1944 р. вони виїхали на захід, рятуючись від повернення комуністичного режиму. Після відновлення радянської влади в області залишилися з десятків колишніх адвокатів довоєнного часу. Окремі з них потрапили в поле зору НКВС і були репресовані. Серед них адвокат у с. Верховина (Жаб'є) Матренчук. Його затримали при переході словацького кордону, ув'язнили і подальша доля невідома.

У Болехові арештували П. Зволинського і О. Навроцького. Болехівський адвокат П. Зволинський у 1940 р. зумів виїхати до Німеччини (його дружина була німкенєю), там проживав у таборі для переселенців, змушений був важко фізично працювати. У

1943 р. повернувся з родиною назад і влаштувався бухгалтером. Учасні в громадському житті міста не брав, тож розраховував на лояльність більшовиків. У серпні 1944 р. П. Зволинського призначили бухгалтером на радянське промислове підприємство, але невдовзі його і сім'ю арештували. Засуджений Особливою нарадою при МДБ СРСР на один рік виправних робіт, після відбуття яких повернувся до міста, де у 1954 р. завершився його життєвий шлях (ДАІФО, ф. Р-2157, оп. 2, спр. 13124-П, арк. 17–24).

Адвокат О. Навроцький у перші місяці німецької окупації був призначений посадником Делятина, виконував обов'язки голови містечка до кінця жовтня 1941 р. Після цього працював адвокатом, а з наступом більшовиків у 1944 р. переїхав до Болехова, де й був арештований. Його звинувачували у співпраці з нацистами, причетності до знищення єврейського населення, інших злочинах. Військовим трибуналом військ НКВС СРСР у грудні 1945 р. О. Навроцького засудили на 10 років виправних таборів та п'ять років обмеження прав. Дружина подала скаргу в прокуратуру УРСР. Після перегляду справи, в ході якої не підтвердилися звинувачення у причетності до злочинів нацистів, термін ув'язнення був зменшений до шести років (Архів УСБУ ІФО, спр. 8212-П, арк. 94–107). Проте дожити до звільнення адвокату не судилося.

Висновки. Встановлення більшовицької влади на західно-українських землях у вересні 1939 р. супроводжувалося початком репресій проти місцевої інтелігенції з метою утвердження комуністичної тоталітарної системи. Українські адвокати потрапили під кримінальні переслідування саме як носії ідеї правового захисту, котра у радянській судовій системі практично була вихолощена. Головна мета репресій щодо правників – зламати будь-яку спробу у правовий спосіб відстоювати громадянські і особисті права власні чи звинувачених, утвердження у суспільній свідомості правового нігілізму, нав'язування дискурсу абсолютного права держави на насильство. З'ясовано атмосферу та результати репресій каральних органів стосовно правників, подальшу їх долю. Визначено шляхи уникнення частиною з них переслідувань з боку комуністичної та нацистської влади. Встановлено, що із 80 адвокатів, котрі на початок осені 1939 р. працювали на Станіславщині, чи тісно були пов'язані з нею, половина стали жер-

твами діяльності НКВС та гестапо. Через більшовицькі репресії 1939–1941 і 1944–1945 рр. пройшли понад 35 станиславівських правників, з них тільки п'ять вижили в радянських таборах. Від рук німецьких каральних органів загинули три особи, ще кількох було арештовано, але вони змогли уникнути смерті. Понад два десятки колишніх адвокатів зуміли уберегтися від комуністичних репресій, перебравшись на окуповані німцями землі Польського генерал-губернаторства. Частина з них у 1942–1944 рр. повернулися до Галичини і працювали за фахом або в громадських структурах. Після війни вони продовжили життя у західних країнах. Із 10 правників, котрі залишилися в Україні, тільки троє були допущені до надання юридичних послуг у повоєнний час. Доля півтора десятка передвоєнних адвокатів області ще не встановлена.

Джерела та література

- Андрухів, І., & Арсенич, П.** (1996). *Українські правники у національному відродженні Галичини: 1848–1939 рр.* Івано-Франківськ.
- Арсенич, П.** (2006). *Галичани – жертви більшовицьких репресій.* Івано-Франківськ: Лілея – Нова Зоря.
- Архів УСБУ ІФО – Архів Управління Служби безпеки України у Івано-Франківській області.
- Бажан, О.** (2008.). *Реабілітовані історією. Тернопільська область* (Т. 1). Тернопіль: ВАТ «ТВПК «Збруч».
- Вардзарук, Л.** (Упоряд.). (2001). *Реабілітовані історією. Івано-Франківська область* (Т. 2). Івано-Франківськ: Місто-НВ.
- Волошинський, Б.** (2017). Український правник доктор Олекса Коссак. *Літопис Бойківщини*, 2/93 (104), 18–27. Дрогобич.
- Гриневич, Я.** (1968). *Катря Гриневичева: Біографічний нарис.* Торонто: Гомін України. Взято з <http://www.divczata.org/yaroslav-grinevich-katrya-grinevicheva8.html>.
- ДАІФО – Державний архів Івано-Франківської області.
- Даниленко, В., & Кокін, С.** (Упоряд.). (2009). *Радянські органи державної безпеки у 1939 – червні 1941 р.: документи ГДА СБ України.* Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія».
- Клапчук, В.** (2012). Адміністративно-територіальний поділ території сучасної Івано-Франківської області: від короля Казимира III Великого до незалежної України. *Карпатський край*, 2, 4–17.
- Климишин, М.** (Ред.). (1985). *Альманах Станиславівської землі: збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславщини* (Т. 2). Нью-Йорк, Торонто, Мюнхен.

- Кобзан, І.** (б.р.). *Світлій пам'яті Ірини Сохацької*. Взято з http://info-kalush.at.ua/index/svitlij_pam_jati_irini_sokhacojki/0-38.
- Кобута, С., & Кобута, Л.** (2019). Станиславівський інтелігент Юліан Олесницький (1878-1941). *Другі Грабовецькі історичні читання: матеріали Всеукраїнської наукової конференції*. (с. 271–281). Івано-Франківськ.
- Коханевич, О.** (2017, 26 січня). Невідомі фрагменти великої історії: Людина з великої букви. *Новий час*. Взято з <http://www.newtime.lviv.ua/index.php/newtime-osobustosti-kt/2905-2017-01-26-09-52-36>.
- Кравців, Б.** (Ред.). (1975). *Альманах Станиславівської землі: збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини* (Т. 1). Нью-Йорк, Торонто, Мюнхен.
- Любович, У.** (Ред.). (1989). *Рогатинська земля: збірник історично-мемуарних, етнографічних і побутових матеріалів* (Т. 1). Нью-Йорк, Париж, Сідней, Торонто.
- Макух, І.** (2001). *На народній службі. Спогади*. Київ: Основні цінності.
- Марунчак, М.** (Ред.). (1978). *Городенщина: історико-мемуарний збірник*. Нью-Йорк, Торонто, Вінніпег.
- Мельничук, Б.** (2004). Заваликут Іван Якимович. *Тернопільський енциклопедичний словник* (Т. 1). Тернопіль: ВАТ «ТВПК» Збруч».
- Пеленська, І., & Бабяк, К.** (1993). *Стрийщина: Історично-мемуарний збірник Стрийщини, Скільщини, Болехівщини, Долиниціни, Рожнятівщини, Журавениціни, Жидачівщини і Миколаївщини* (Т. III). Нью-Йорк, Париж, Сідней, Торонто.
- Пелипейко, І.** (2004). *Містечко над Рибницею: книжка про Косів*. Косів: «Писаний Камінь».
- Полатайчук, Я.** (1999). *А ми тую стрілецькую славу збережемо...* Коломия: «Вік».
- Романенчук, Б.** (Ред.). (1988). *Коломия й Коломийщина: збірник споминів і статей про недавнє минуле*. Філадельфія.
- Рудницька, М.** (Ред.). (1958). *Західня Україна під большевиками IX. 1939 – VI. 1941*. Нью-Йорк.
- Слиж, А.** (2014). *Мої літа. Спогади*. Львів: Манускрипт-Львів.
- Федунків, З.** (2006). *Коштовний камінь Прикарпаття: Історичні нариси про минувшину й сучасність міста Бурищина*. Івано-Франківськ: «Сіверсія М.В.».
- Яшан, В.** (1989). *Під брунатним чоботом: німецька окупація Станиславівщини в Другій світовій війні, 1941–1944*. Торонто.

References

- Andruxhiv, I., & Arsenych, P.** (1996). *Ukrainski pravnyky u natsionalnomu vidrodzhenni Halychyny: 1848–1939 rr.* [Ukrainian Lawyers and the National Renaissance of Halychyna: 1848–19439]. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
- Arsenych, P.** (2006). *Halychany – zhertvy bilshovytskykh represii* [People of Galychyna – victims of the communist regime]. Ivano-Frankivsk: Lileia – Nova Zoria [in Ukrainian].
- Arkhyv USBU IFO – Arkhyv Upravlinnia Sluzhby bezpeky Ukrainy u Ivano-Frankivskii oblasti [The Archive of the Security Service of Ukraine in the Ivano-Frankivsk Region] [in Ukrainian].
- Bazhan, O.** (2008). *Reabilitovani istoriieiu. Ternopilska oblas* [Rehabilitated by History. Ternopil Region]. (Vol. 1). Ternopil: VAT «TVPK» Zbruch» [in Ukrainian].
- Vardzaruk, L.** (Comp.). (2001). *Reabilitovani istoriieiu. Ivano-Frankivska oblast* [Rehabilitated by History. Ivano-Frankivsk Region]. (Vol. 2). Ivano-Frankivsk: Misto-NV [in Ukrainian].
- Voloshynskiy, B.** (2017). Ukrainskyi pravnyk doktor Oleksa Kossak [Dr. Oleksa Kosak the Ukrainian Lawyer]. *Litopys Boikivshchyny – Chronicle of Boykivshchyna*, 2/93 (104), 18–27. Drohobych [in Ukrainian].
- Hrynevych, Ya.** (1968). *Katria Hrynevicheva: biohrافichnyi narys* [Katria Hrynevicheva: the biographical insight]. Toronto: Homin Ukrainy. Retrieved from <http://www.divczata.org/yaroslav-grinevich-katrya-grinevicheva8.html> [in Ukrainian].
- DAIFO – Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti [The State Archive of the Ivano-Frankivsk Region] [in Ukrainian].
- Danylenko, V., & Kokin, S.** (Comp.). (2009). *Radianski orhany derzhavnoi bezpeky u 1939 – chervni 1941 r.: dokumenty HAD SB Ukrainy* [The Soviet Institutions of the State Security in between 1939–1941]. Kyiv: Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia» [in Ukrainian].
- Klymyshyn, M.** (Ed.). (1985). *Almanakh Stanyslavivskoi zemli: zbirnyk materialiv do istorii Stanyslavova i Stanyslavivshchyny* [The almanac of the Stanislaviv land: collection of materials on the history of Stanislavov and Stanislavivshchyna]. (Vol. 2). Niu-York, Toronto, Miunkhen [in Ukrainian].
- Klapchuk, V.** (2012). Administratyvno-terytorialnyi podil terytorii suchasnoi Ivano-Frankivskoi oblasti: vid korolia Kazymyra III Velykoho do nezalezhnoi Ukrainy [The administrative-territorial division of the modern Ivano-Frankivsk region: from the rule of King Kazymyr III the Great till the times of the independent Ukraine]. *Karpatskyi kraj – Carpathian region*, 2, 4–17 [in Ukrainian].

- Kobzan, I.** (n.d.). *Svitlii pamiati Iryny Sokhatskoi [In memory of Iryna Sokhalska]*. Retrieved from http://info-kalush.at.ua/index/svitlij_pam_jati_iri_ni_sokhackoji/0-38 [in Ukrainian].
- Kobuta, S., & Kobuta, L.** (2019). Stanyslavivskiy intelihent Yulian Olesnytskyi (1878–1941) [Yulian Olesnytskyi, the Stanislaviv intellectual]. *Druhi Hrabovetski istorychni chytannia: materialy Vseukrainskoi naukovoï konferentsii – The second Grabovets historical readings: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific Conference.* (pp. 271–281). Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
- Kokhanevych, O.** (2017, January 26). Nevidomi frahmenty velykoi istorii: liudyna z velykoi bukvy [Unknown fragments of the big history: a man from a capital letter]. *Novyi chas – New time.* Retrieved from <http://www.newtime.lviv.ua/index.php/newtime-osobustosti-kt/2905-2017-01-26-09-52-36> [in Ukrainian].
- Kravtsiv, B.** (Ed.). (1975). *Almanakh Stanyslavivskoi zemli: zbirnyk materialiv do istorii Stanyslavova i Stanyslavivshchyny [The almanac of the Stanislaviv land: collection of materials on the history of Stanislavov and Stanislavivshchyna]*. (Vol. 1). Niu-York, Toronto, Miunkhen [in Ukrainian].
- Liubovych, U.** (Ed.). (1989). *Rohatynska zemlia: zbirnyk istorychno-memuarnykh, etnohrafichnykh i pobutovykh materialiv [Rohatyn Region: collection of historical memoirs, ethnographic and household materials]*. (Vol. 1). Niu-York, Paryzh, Sydnei, Toronto [in Ukrainian].
- Makukh, I.** (2001). *Na narodnii sluzhbi: spohady [On public service: Memories]*. Kyiv: Osnovni tsinnosti [in Ukrainian].
- Marunchak, M.** (Ed.). (1978). *Horodenshchyna [Horodenka region]*. Niu-York, Toronto, Vinnipeh [in Ukrainian].
- Melnychuk, B.** (2004). Zavalykut Ivan Yakymovych. *Ternopilskiy entsyklopedychnyi slovnyk – Ternopil Encyclopaedic Dictionary* (Vol. 1). Ternopil: VAT «TVPK» Zbruch» [in Ukrainian].
- Romanenchuk, B.** (Ed.). (1988). *Kolomyia y Kolomyishchyna [Kolomyia and Kolomyia Region]*. Filadelfiia [in Ukrainian].
- Rudnytska, M.** (Ed.). (1958). *Zakhidnia Ukraina pid bolshevykamy IX. 1939 – VI. 1941 [Western Ukraine under the Soviet Rule. IX. 1939 – VI. 1941]*. Niu-York [in Ukrainian].
- Pelenska, I., & Babiak, K.** (1993). *Stryishchyna: istorychno-memuarnyi zbirnyk Stryishchyny, Skilshchyny, Bolekhivshchyny, Dolynshchyny, Rozhniativshchyny, Zhuravenshchyny, Zhydachivshchyny i Mykolaivshchyny [Stryi region: Historical memoirs of the regions of Stryi, Sokil, Bolekhiv, Dolyna, Rozhniativ, Zhuraven, Zhydachiv, Mykholaiv]*. (Vol. 3). Niu-York, Paryzh, Sydnei, Toronto [in Ukrainian].

- Pelypeiko, I.** (2004). *Mistechko nad Rybnytseiu: knyzhka pro Kosiv [The Town upon Rybnytsia: a book about Kosiv]*. Kosiv: «Pysanyi Kamin» [in Ukrainian].
- Polataichuk, Ya.** (1999). *A my tuiu striletskuiu slavu zberezheмо... [And we will preserve the glory of Sich Riflemen...]*. Kolomyia: «Vik» [in Ukrainian].
- Slyzh, A.** (2014). *Moi lita: spohady [My Age: Memories]*. Lviv: Manuskrypt-Lviv [in Ukrainian].
- Fedunkiv, Z.** (2006). *Koshtovnyi kamin Prykarpattia: istorychni narysy pro mynuvshynu y suchasnist mista Burshtyna [The Jewel of the Prycarpattia region. Historical overview of the past and present of the Burshtyn town]*. Ivano-Frankivsk: «Siversiia M.V.» [in Ukrainian].
- Yashan, V.** (1989). *Pid brunatnym chobotom: nimetska okupatsiia Stany-slavivshchyny v Druhii svitovii viini, 1941–1944 [Under the Red Boot: German occupation of the Stanislaviv Region in World War II, 1941–1944]*. Toronto [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 07.09.2020 р.